

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของโลกหลายด้าน ทำให้ได้รับผลกระทบทั้งด้านที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นเพื่อพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นทั้งในระดับโลกและภูมิภาค แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้กำหนดให้มียุทธศาสตร์สำคัญ คือยุทธศาสตร์ในการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยส่งเสริมให้คนไทยมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ทั้งในระดับชุมชนและประเทศ ให้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้

จากการประเมินสถานะของประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวยังได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศโดยให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตบนฐานศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมดุล เน้นการผลิตเพื่อบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน สนับสนุนการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการ รวมทั้งพัฒนาระบบบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชนควบคู่กับการพัฒนาความรู้ด้านการจัดการ การตลาด และทักษะในการประกอบอาชีพ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

รัฐบาลได้ออกกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน คือพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พศ. 2548 มีการประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เมื่อ 18 มกราคม 2548 และมีผลบังคับใช้ 19 มกราคม 2548 เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การพัฒนาความสามารถในการจัดการและพัฒนารูปแบบวิสาหกิจเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง รวมทั้งการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความเป็นผู้ประกอบการในระดับที่สูงขึ้นต่อไป (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548)

วิสาหกิจชุมชนหมายถึงกิจการของชุมชนที่เกี่ยวกับการผลิต สินค้าการให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ความหมายของวิสาหกิจชุมชนโดยสรุป คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุนของชุมชน” อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง (www.smce.doe.go.th)

ดังนั้นในระดับชุมชน วิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญต่อรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลจะพยายามส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน แต่ก็ยังพบว่าวิสาหกิจชุมชนยังมีข้อจำกัด มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการมาก ทั้งในแง่การตลาด การบริหารจัดการ เงินทุน ทรัพยากร เทคโนโลยี การผลิต เป็นต้น (วรกันต์ จารุพัฒน์, 2548; สุพรรณิ ขอดเผือ, 2551; นพเกล้า ดวงหิรัญภักดี, 2551; สุธีร์ เอกะหิตานนท์, 2546) ดังนั้นในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้ก้าวสู่มาตรฐานและมีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้วย ดังเช่นที่นรินทร์ สังข์รักษา และธีรศักดิ์ อุณารมณเลิศ (2553) พบว่าวิสาหกิจชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่ม/เครือข่ายจากการลงมือปฏิบัติจริง จากการแก้ปัญหาในชีวิตจริง สอดคล้องกับสัมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2549) ที่ได้ศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีความหลากหลาย อาทิ การถ่ายทอดโดยวิธีบอกเล่า ความรู้ เรียนรู้บทเรียนประสบการณ์จากพื้นที่อื่นโดยการศึกษาดูงาน การสรุปบทเรียนในกลุ่ม สนทนาอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงท่ามกลางการปฏิบัติ การเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่ม ผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ และยังมีการจัดการความรู้ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหา ยกระดับ การพัฒนาและประยุกต์ใช้ความรู้ โดยเริ่มต้นจากการศึกษาสภาพปัญหาต่างๆ การทบทวนความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน การจัด/ปรับให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาต่างๆ การจัดกิจกรรมร่วมกัน การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและผู้นำ การสรุปปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข

หมู่บ้านร่องก่อ ตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอุดรธานีเป็นชุมชนเล็กๆ 125 ครัวเรือน ที่ชาวบ้านริเริ่มและรวมตัวกันทำวิสาหกิจชุมชนการทำอิฐขึ้นมาจากดินประสมความสำเร็จ นับเป็นชุมชนต้นแบบที่นำศึกษาเรียนรู้ในด้านกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชาวบ้านว่ามีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนอย่างไร

การทำวิสาหกิจชุมชนของชุมชนเกิดขึ้นจากการประชาคมหมู่บ้านทั้ง 125 ครัวเรือน ในปี 2548 เมื่อมีการสนับสนุนโครงการ SML จำนวน 250,000 บาทจากรัฐ ทำให้ชุมชนช่วยกันคิดว่าจะทำโครงการอะไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและทุกครัวเรือนได้ใช้ร่วมกัน ชุมชนได้ร่วมกันคิดว่าสิ่งที่ทุกบ้านมีความจำเป็นต้องใช้คืออิฐบล็อกในการก่อสร้างบ้านเรือน จึงเริ่มกระบวนการบริหารจัดการโครงการทำในรูปคณะทำงาน โดยเน้นความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านและความเอื้ออาทรกันและกัน มีความร่วมมือหลายด้านจากชุมชน อาทิ การใช้แรงงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการทำงานจากผู้มีประสบการณ์ด้านต่างๆ ในชุมชน รวมถึงการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายในชุมชนและรอบนอกชุมชน จนในที่สุดสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์อิฐบล็อกให้มีคุณภาพสูงกว่าท้องตลาด สามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลภายนอกและหน่วยงานที่

สนใจต่างๆ นอกจากนี้ชุมชนยังมีการออมและการจัดสรรผลกำไร โดยมีการออมเงินวันละ 1 บาท เพื่อให้คนในชุมชนร่วมลงทุนกันในโครงการ และมีการให้เงินปันผล ส่วนกำไรก็นำมาแบ่งให้สาธารณะประโยชน์ ชุมชน มีการบริหารจัดการโครงการด้วยความโปร่งใส โดยการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายตลอดการทำงาน ทำให้วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดวิสาหกิจชุมชนดีเด่นในงานรัฐศาสตร์วิชาการ ของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ประจำปี 2553

ปัจจุบัน นอกจากอิฐบล็อกของชุมชนมีคุณภาพสูงกว่าท้องตลาด ขึ้นชื่อในด้านความเหนียวแน่นคงทน ไม่เปราะง่ายและราคาย่อมเยา ชุมชนยังมีโครงการขยายการผลิตวัสดุอื่นในการก่อสร้าง อาทิ การทำเสาคอนกรีต ฯลฯ เพื่อเน้นการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนก่อน แล้วค่อยขยายการผลิตสู่ตลาดภายนอก

จากความสำเร็จในการทำวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชาวบ้านว่ามีกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนอย่างไร เพื่อเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นในการก้าวสู่ความสำเร็จด้านวิสาหกิจชุมชนต่อไป ตลอดจนการพัฒนาในระยะต่อไปเพื่อความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อ
2. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนในการนำไปปรับใช้กับชุมชนอื่นต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย เป็นการศึกษาในชุมชนหมู่บ้านร่องก่อ ตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 125 ครัวเรือน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อ
2. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนในการนำไปปรับใช้กับชุมชนอื่นต่อไป

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การเรียนรู้ หมายถึงกระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล ความรู้ และประสบการณ์ต่างๆ อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิดและพฤติกรรมในการทำงานวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อ

การจัดการความรู้ หมายถึงการจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่ เป็นความพยายามที่จะใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ของบุคคลในองค์กร/ชุมชนมาทำให้เป็นระบบเพื่อพัฒนานวัตกรรม อันจะส่งผลให้เกิดความได้เปรียบเหนือคู่แข่งชั้นขององค์กร

วิสาหกิจชุมชน หมายถึงกิจการของชุมชนที่เกี่ยวกับการผลิต สินค้าการให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน